

Р е ц е н з и я

За научната продукция на гл. ас. д-р Наум Илиев Кайчев

във връзка с участието му в конкурса за академичната длъжност „доцент”

от проф. д. и. н. Надя Христова Данова

На обявения от Софийския университет „Св. Климент Охридски” в брой № 13 от 17 февруари 2015 г. на „Държавен вестник” конкурс за доцент по шифър 2.2. История и археология (нова и съвременна балканска история) се е явил като единствен участник главен асистент д-р Наум Илиев Кайчев.

Д-р Наум Кайчев е роден на 29 октомври 1970 г. в гр. София. От 1987 до 1992 г. следва история в Софийския университет „Св. Климент Охридски” със специализация „История на Византия и балканските народи”. От 1994 до 1998 г. е докторант по балканска история в Софийския университет, а през 1998 г., след успешна защита на дисертационния си труд на тема „Македония в българското и сръбското обществено съзнание: образи и представи, градени от училище и армия (1878-1912)” получава научната степен „доктор”. От 2002 г. постъпва на работа в Софийския университет, където работи и понастоящем като главен асистент към катедра „История на Византия и балканските народи”.

Д-р Наум Кайчев се представя на конкурса за доцент с монографичен труд, със съставителство на сборник, с 18 студии и статии, както и със 7 дискуссионни статии и рецензии, които са публикувани след получаването на научната степен „доктор”.

Монографичният труд на д-р Кайчев, озаглавен „Илирия от Варна до Вилах: Хърватското национално възраждане, сърбите и българите (до 1848 г.)”. София: Парадигма, 2015 (256 стр.), е посветена на сложния процес на изграждане на модерната хърватска нация, като основен обект на изследването е илиризмът. Трудът респектира с богатството на изворовата база, на която е изграден. Той се опира на български и чужди архивни материали, издирени и осмислени от автора на високо професионално ниво. Привлечен е богат неизползван архивен материал от Хърватския държавен архив, ръкописната сбирка на Националната и Университетската библиотека в Загреб и Архива на Хърватската академия на науката и изкуствата, а също публикувани извори и

многобройни издания от епохата. Използвани са вторични източници - богата литература на български и чужди езици, между които и съвременните изследвания, посветени проблемите на национализмите. Трудът носи отпечатъка на завидната информираност на автора, но и свидетелства за неговата добросъвестност.

Структура на труда на д-р Кайчев е добре замислена и тя позволява да бъде проследена хронологически появата на различните елементи на явлението илиризъм и тяхната еволюция. За разлика от останалите изследователи на илиризма, които проявяват интерес към годините, последвали 1790 г. или 30-те години на XIX век, свързани с появата на програмен текст на Людевит Гай, д-р Кайчев започва своето изследване, насочвайки на първо място вниманието си към XVIII век. За горна граница на изследването основателно е възприета 1848 г. - годината на избухването на Мартенската революция в Австрия, след която събитията придобиват по-различен характер.

Във въвеждащата част на труда си д-р Кайчев отчита напълно коректно постигнатото в това изследователско поле от своите предшественици, формулира задачите си и прави необходимите ограничения. Той очертава своята цел да изследва генезиса на илиризма, предлагайки един прочит на изворите през съвременните теории за национализма. Изтъква факта, че до този момент е подценявано източното измерение на проекта Илирия, насочено към „Турска Илирия”, поради което набелязва като своя основна задача да отдели специално внимание на неизследваните до този момент „български” съставки на илиризма.

В първата глава на своя труд д-р Кайчев разисква важния проблем за протонационализма на XVIII в., като за мен е напълно убедително неговото твърдение, че хърватите би следвало да бъдат причислени към т. н. „стари нации”. На базата на внимателен анализ на изворите от епохата той доказва убедително наличието на редица идейни елементи през XVIII в., които му дават основание да говори за хърватски протонационализъм. Разгледани са текстовете на юриста Венко Калафатич, на монаха Балтазар Адам Кърчелич, монаха Тито Брезовачки и политика Никола Шкърлец от 80-те и 90-те години на XVIII век, в които авторът открива наличието на свидетелства за национално съзнание в хърватските съсловия. Паралелно с очертаната картина на

„хърватската политическа нация”, ограничена в социално и териториално отношение в района на Загреб, се представят и регионалните отлики в районите на Военната граница и Славония, свидетелстващи с малки изключения за коренно различни административни, социално и духовни реалности. Пак в тази глава авторът се включва в обсъждането на въпроса за периодизацията на хърватското възраждане, като се противопоставя на тезата, че този процес започва през 1790 г., годината на смъртта на Йосиф II. Неговото мнение е, че и в периода на Френската революция и Наполеоновите войни, дори до 20-те години на XIX век, не се долавят никакви съществени идеологически или социални промени, които да оправдаят присъединяването на този период към Възраждането. Според него периодът до 30-те г. на XIX в. споделя повече черти с предходния XVIII век отколкото със следващите десетилетия.

Втората глава на книгата на д-р Наум Кайчев е посветена на раждането на илирийското движение (1830-1835 г.). На внимателен анализ се подлагат програмните искания от 1830 г. на Людевит Гай по отношение на езиковия въпрос и латиноезичният трактат на протонотариуса Йосип Кушевич по отношение на историческите права на хърватското кралство. С дълбоко познаване на епохата авторът очертава културно-историческия контекст, породил написания на хърватски език политически трактат на граф Янко Драшкович, в който, по думите на д-р Кайчев, протонационалната общност се превръща в нация от нов тип. Подчертава се, че за разлика от други текстове, които имат значение в периферията на културната история, трактатът на Драшкович е първият политически текст, който намира практическо приложение под формата на управленски решения и прави видими езиково-културния и географския обхват на модерната хърватска нация, формулирайки публично много от идеите и целите на илиризма. Авторът се противопоставя на битуващото в историографията мнение, че Людевит Гай е идеологът и лидерът на илиризма, а Янко Драшкович играе второстепенна роля. За да обоснове тезата си за ръководната роля на Драшкович авторът привежда убедителни доказателства, показвайки изключително задълбочено познаване на изворите и вторичната литература. Изнесените от него конкретни данни за взаимоотношенията между Драшкович и Гай, както и предисторията на Драшкович и връзките му със Сава Текелия, ни убеждават в основателността на авторовото твърдение. Отчетена е ролята на представителите на младото поколение като Иван

Деркос, които надграждат традиционния държавно-исторически разказ с елементи на етническия национализъм, обединявайки политическата и езиково-културната аргументация. Изключително интересни резултати дава разкриването на различните идейни източници на илирийците като трудовете на Хердер и Русо, както и идеите на представителите на чешкото и словашкото национално движение Ян Колар и Павел Шафарик. Много интересни са разсъжденията на автора, посветени на трудностите пред идеолозите на илиризма да съвместят традициите на ранния илиризъм с противоречащите съвременни европейски модели за език, нация и пр.

Основен въпрос, на който д-р Кайчев посвещава отделна глава от изследването си, са структурите на илирийското движение и развитието на неговата идеология. Проследени са различните организационни форми, като се поставя особен акцент върху ролята на научните и културните институции, печатната продукция, свързана с движението, ролята на църковния институт, младежките организации, читалните, театърът и пр. От особен интерес са наблюденията на автора върху еволюцията в ролята Загреб като средище на дейността на илирийците, както и върху специфичните взаимоотношения между дейците на илиризма и централната власт. И тук се набляга на водещата роля на Янко Драшкович, който до 1847 г. продължава да бъде ключева илирийска фигура и в административно-законодателната дейност на държавното управление. Отчетено е възникналото в динамичната обстановка от началото на 40-те години идейно разслоение сред дейците на илирийското движение, както и безрезултатните опити на Гай да намери съюзник в лицета на руските политици. Отбелязва се, че решението на виенските власти от 1843 г. да забранят илирийското име е последвано от залез на влиянието на Гай и неговото оттегляне от политическата дейност. Много интересна част от тази трета глава на труда на д-р Кайчев представляват страниците, посветени на еволюцията на илирийския идеологически комплекс. Те проследяват как лансираният през 1835-1836 г. илиризъм претърпява различни модификации в зависимост от общата обстановка и развитието на нациообособителите процеси при различните славянски народи, включени в проекта „Велика Илирия”, покриващ земите от Варна до Вилах, т. е. от Черно море до Алпите. Прецизно са анализирани текстовете на Людевит Гай и Янко Драшкович, които в най-изчистен вид формулират визиите на илирийците и най-ясно отразяват настъпилите по

тактически съображения промени. Тези модификации засягат както териториалния обхват на проектираната Велика Илирия, така и легитимирация я наратив.

Проблемът за отношението на илиризма към сърбите е обект на специално внимание за д-р Кайчев, който му посвещава отделна глава от своя труд. Тук се подчертава, че още от 1835 г. загребските периодични издания изобилстват на материали за сръбската история и култура, тъй като сърбите са включени в проекта „Илирия”. Илирийците засвидетелстват симпатия към сърбите и готовност да уважат символите на сръбския етноформационен наратив. Същевременно са отразени и съществуващите напрежения между сръбските и хърватските идеолози, възникнали в резултат на сблъсъка на претенциите за лидерство. Изнесените интересни факти около позициите на Вук Караджич, сръбския журналист Теодор Павлович или поета Никола Бороевич, от една страна и илирийците, представени от Людевит Вукотинович, Людевит Гай или езиковеда Векослав Бабукич, от друга, са обогатени с нови данни за мрежата от човешки връзки и идейни влияния, свързващи идейните водачи на националните движения на славяните. Особено силно впечатление прави отново присъствието на личностите на Ян Колар и Павел Шафарик, както и тежестта на езиковия проблем в тези взаимоотношения. Изключително интересни са и даните за двойствените позициите на официална Сърбия към илирийското движение, като особено внимание заслужава прагматичното отношение на Илия Гарашанин. Прави много приятно впечатление всеоткриващото познаване от страна на автора на културния и политическия живот на сърби и хървати, което му позволява да разкрие убедително цялата гама от нюанси в сръбско-хърватските взаимоотношения през този период, включваща хармония в поривите или оттласкване и враждебност, както и откровенно прегръщане на идеите на илиризма, какъвто е случаят с директора на новосадската сръбска гимназия Петър Йоанович.

Проблем, на който изследването на д-р Кайчев особено внимание, е източният проект на илиризма. То фокусира вниманието върху отношението на хърватските интелектуалци към българите и „Турска Илирия”, което до този момент не е ставало обект на специално изследване. Авторът привежда много примери, които показват, че българите присъстват трайно в тогавашните представи на илирийците. Много красноречив е примерът от 1832 г.с младия богослов Йосип Кундек, който включва

българите във въображаемия славянски свят, към който принадлежат и хърватите. От 1832-1833 г. датират и свидетелствата за разбиранията на Людевит Гай, че българите са южнославянското племе, което е част от „илирската” общност. Доказва се, че представите на Гай за българите не са само книжни, а базирани на лични контакти, които му позволяват да прецени „другостта” на българите по отношение на сърбите. Изнасят се данни за множеството материали за българите в изданието на илирийците „Даница илирска”. Съобщават се данни за публикуването на поезията на О. Утешенович Острожински, оплакваща съдбата на българите. Привеждат се и данни за етнографското опознаване на българите от страна на илирийците, като например появилата се през 1837 г. статия, представляваща компилация от чешки и английски пътеписи. Д-р Кайчев подчертава, че образът на българина постепенно еволюира, като „българското разклонение на илирите” вече започва да присъства в илирийския печат със собствени прояви в културата и книжовността. Така например Загребският печат е в течение на появата на Фотиновото списание „Любословие”, на Богоровия „Български орел” и на учредяването на 20 учебни заведения в българските селища. Привеждат се и интересни данни за публикуването от Станко Враз на български народни песни. Съобщават се и примери за пренебрежително отношение към българите и тяхната култура. От особен интерес е направеният от автора опит да проследи развоя на съществения въпрос за мястото на българите в разновидностите на илирийския проект. Той показва, че през 1832 г. българите отсъстват от програмния трактат на Янко Драшкович, докато в основния текст на Людевит Гай от 1835 г. Велика Илирия се простира вече до Черно море и Стара планина, а проектът на Драгутин Селян от 1840 г. включва и северните и средните части от Македония и Албания. Важна и ценна с информацията си е частта от тази пета глава, изнасяща данни за българското образотворчество за хърватите и илирийското движение. Анализът на българската книжовна продукция от епохата е много убедителен и свидетелства за детайлно познаване на различните тенденции в научния и идейния живот на тогавашното българско общество. Монографията на д-р Наум Кайчев запълва една съществена празнина в българската историография. Изключително богатата изворова база, на която е построена тя, както и професионалните качества на автора са му позволили плътно и убедително доближаване до историческите реалности на изследваната епоха и постигането на ново знание във важно изследователско поле, познание, което има

значение с оглед и на настоящата епоха. Бих искала освен това да подчертая, че авторът показва особена чувствителност да долови появата на новото дори и в най-зародишните му форми, да го отрази и интерпретира на високо професионално ниво, което е от особено голямо значение, тъй като става дума за трансформационни процеси, имащи отношение към сложните теми, свързани с менталните структури, преходните епохи, граничните зони, континуитета и прекъсването. Трудът има изключителна познавателна стойност, тъй като е посветен на тема, по която отсъстват цялостни разработки в българската и хърватската историографии. Смяя да твърдя, че благодарение на своята многостранна информираност и богатата си култура на историк авторът надгражда много над познатото по всички обсъждани в книгата въпроси. Изследването не е затворено в рамките на хърватската история, а в него се въвеждат и осмислят с оглед на балканската история множество явления от европейската идейна, политическа и културна история, които в една или друга степен допринасят за изясняването на сложната и деликатна тема за балканските национализми, които в крайна сметка си влияят взаимно и се захранват взаимно с теми, методи и пр. Със своите стабилно аргументирани изводи д-р Наум Кайчев обогатява историята на балканските национализми с един много убедителен пример за решаващата роля елитите за изграждането на „въобразяемата общност“ нацията.

Д-р Наум Кайчев е съставител на излезлият печат през 2011 г. сборник от изследвания, посветени на Григор Пърличев и братя Миладинови. Сборникът, състоящ се от 208 стр., включва текстове, изнесени от български, гръцки и македонски историци и филолози на кръглата маса „Народните будители братя Миладинови и Григор Пърличев“, проведена в София през 2011 г. Изданието, което до голяма степен дължим на усилията на д-р Наум Кайчев и на неговото участие в него със собствена студия, хвърля светлина върху неизвестни страни от делото на тримата будители и се опитва да даде отговор на редица спорни въпроси.

Студиите и статиите, с които д-р Наум Кайчев участва в конкурса биха могли да бъдат обединени около три основни проблемни кръга. На първо място това са текстовете, които осветляват различни аспекти на процеса на формирането на илиризма. Тук спада изследването, което анализира отношението на представителите на хърватската интелигенция към Османската империя, към българите и албанците и което

стига до извода за имперския характер на проекта на илирийците Велика Илирия. (№ 1) Към този кръг принадлежи изследването, посветено на „Илирските” представи за българите и тяхното възраждане през периода 1835-1848 г. (№ 3) Щрихи към хърватските образи за българите добавя изследването, разкриващо отношението на хърватския писател Август Шеноа към делото на братя Миладинови.(№4) Тези текстове внасят важни и интересни нюанси в познанията ни върху механизмите на образотворчеството през XIX век, придобиващо специфичен облик при изграждането на взаимните опции между представителите на славянството.

Друг кръг публикации обсъждат представите на хърватските интелектуалци за Европа, от втората половина на XVIII век, когато на хърватска почва се проявява обезсилването на понятието „християнски свят”(№ 2)

Като отделна група се обособяват текстовете на д-р Наум Кайчев, посветени на ролята на институциите училище и армията като формиращи нацията фактори. Тук принадлежи изследването, което на базата на сръбските учебници от XIX век разкрива сръбско-хърватската отчужденост. (№5) Поради специалния ми интерес към темата за историчността на детската възраст, от особен интерес за мен е текстът фокусиран върху изясняването на концептите за юридическите граници между детството и зрялата възраст в Сърбия и България и за ролята на казармения опит като инициация за зрелостта на мъжете.(№6)Към тази проблематика принадлежи текстът, посветен на образа на Европа в българските учебници по история (1878-1918) (№16), както и текстът анализиращ отражението на Илинденско-Преображенското въстание в българските учебници по история.(№ 17) Учебниците по история в Република Македония са анализирани с оглед на идентичностните модели, които те внушават, като се подчертава ролята на античните македани като основен конститутивен елемент на съвременната македанска нация. (№15)

Друга голяма тема, около която са обединени няколко от публикациите на д-р Наум Крайчев, е темата Македония. Тук спада текстът, който анализира регионалните особености на Илинденско-Преображенското въстание.(№18) Към този кръг принадлежи публикацията, посветена на проблема за съдбата на българите във Вардарска Македония в двустранните отношения на България с Югославия и Република

Македония. (№ 13) Тук спадат и двете публикации, разглеждащи проблема как политиката на България по македонския въпрос рефлектира в отношението на властта към македонските бежански дружества през периода 1944-1989 г.(№11,12) Към този проблемен кръг принадлежи и съвместната с Иванка Недева публикация, посветена на съдбата на историческата ВМРО в България след 1944 г. (№10) Към тази проблематика се числи публикацията, анализираща различните типове македонистки самоидентификации в Република Македония. (№14) В тази група е и публикацията „България и македонският възел...”, представляваща нетрадиционен опит за сравнителен анализ на аналогични явления в нашия регион.(№ 9)

Като отделна група се обособяват критичните анализи на сръбската и гръцката историографии във връзка с Първата балканска война, както и на българската историография, посветена на Първата световна война.(№7, 8)

Смея да твърдя, че всички изброени публикации са един отличен атестат за своя автор. Те са посветени на значими проблеми от балканската история и допринасят за изясняването на редица спорни въпроси. Изградени са на базата на свеж изворов материал и задълбочено познаване на научната литература. Свидетелстват са за един критично мислещ историк, който с балансираните си преценки за хора и събития прави несъмнен принос не само за коректно доближаване на фактологията на случилото се, но и за отсяване на същественото, което има значение с оглед на нашето време.

Рецензиите и дискуссионните статии свидетелстват не само за безспорната компетентността на своя автор, но и за съзнанието за отговорността на историка, когато се обсъждат социално значими проблеми. Бих искала да подчертая сериозния и балансиран тон на тези рецензии, който без съмнение увеличава тяхната възможност за убеждаване на читателя. От особен интерес са рецензиите за излезли в чужбина книги, които имат познавателна стойност за българската научна общност и допринасят за диалога между различните историографски школи.

Преподаваните от гл. ас. д-р Наум Кайчев университетски курсове в рамките на бакалавърските и магистърските програми са посветени на съществени проблеми от балканската история и аз дълбоко се надявам, че неговата отлична езикова и

професионална подготовка ще му позволяват да дава своя принос за формирането на високообразовани и отговорни млади историци.

Участието на гл. ас. д-р Наум Кайчев в множество национални и международни форуми и издания показва, че той е уважаван и желан участник. Високият брой на цитирания на неговите трудове свидетелства за престижа, който той си е извоювал сред колегите у нас и в чужбина.

Въз основа на всичко казано по-горе смея да твърдя, че гл. ас. д-р Наум Кайчев е показал необходимите качества, за да заеме академичната длъжност „доцент” и убедено подкрепям неговата кандидатура.

София, 3.06.2015 г.

Рецензент:

Проф.д.и.н. Надя Данова